

Inleiding

Deze cultuurperiode richt zich op de hofcultuur in de 15de en 16de eeuw in Italië en de 17de eeuw in Frankrijk. Aan de orde gesteld wordt de relatie tussen vorstenhoven en de kunsten in deze periodes. Wat verwachtten vorsten van kunst en kunstenaars? Waar ging hun belangstelling naar uit wat betreft inhoud en vorm? En waartoe diende de kunst voor hen? Een sleutelrol is in dit onderzoek weggelegd voor het boek *De Hoveling* van B. Castiglione. Deze man, die aan vele hoven verbleef, beschreef de ideale hoveling, die van vechten, ondernemen, wetenschap, verfijnde omgangsvormen én van kunst houdt. Het op achteloze manier combineren van die activiteiten en interesses werd belangrijk geacht voor een hoveling om zijn reputatie ten opzichte van anderen te vestigen en behouden. Dit 'gebruik' ook van de kunsten, eerst om je reputatie te vestigen, later om je machtspositie te benadrukken en te verheerlijken, heeft de kunstenaars de mogelijkheid geboden zich te ontwikkelen van anonieme ambachtslieden tot soms beroemde individuen met de status van wetenschappers. De intellectuele omgeving die de hoven aan de kunstenaars boden en de eisen op het gebied van inhoud en vorm gaven een enorme stimulans aan deze ontwikkeling van de kunst én aan de verbetering van de maatschappelijke positie van de kunstenaars. Het heeft ons wereldberoemde kunst en architectuur opgeleverd én kunsttheoretische geschriften, die ons als beschouwers bovendien een vocabulaire (woordenschat) hebben geleverd om deze kunst te beschouwen.

Onderwerpen van de eindtermen hofcultuur

1. **Paleizen, villa's en tuinen**
2. **Commedia dell'arte, komedie/tragedie, hofmuziek, opera, comédie-ballet, hofdans, hof van Mantua, Monteverdi**
3. **Verschuiving van religieuze aandacht naar wereldlijke macht van de familie Medici**
4. **Versailles: tuinen, exterieur, interieur en wandtapijten (Lodewijk XIV)**
5. **Vorstelijke verzamelingen**

1. **Kunst en religie, levensbeschouwing**

- 2-11 **Visies op geschiedenis: christelijke heilsgeschiedenis, mythologische en historische visies op geschiedenis via scheppingsverhalen uit de oudheid en via klassieke historieschrijvers. Poging om (allegorisch) deze twee werelden te verbinden.**
- 2-12 **Oudheid, klassieke mythologie: liefde van de goden**
- 2-13 **Humanisme: portretten en individualisering**
- 2-14 **Aandachtspunten: Ovidius (klassieke dichter van o.a. *Metamorfosen*: Apollo en Daphne, Danaë, Orfeus); Lodewijk XIV (de veertiende) als Apollo, zonnegod, Alexander de grote, keizer Augustus**

Aan het einde van de Middeleeuwen vinden er grote veranderingen plaats in de maatschappij. Concrete voorbeelden:

- de boekdrukkunst betekent het begin van humanistische geleerdheid (studie van de bijbel en klassieke literatuur).
- De uitvinding van buskruit betekent het einde van het ridderschap waardoor er andere staatsvormen kunnen ontstaan.
- Het kompas en telescoop betekenen nieuwe ontdekkingen en verbreding van het wereldbeeld; de maan is een bol en de aarde draait om de zon in plaats van omgekeerd.
- De cultuur raakt gesecculariseerd: ze wordt steeds meer ontdaan van kerkelijke voorschriften en dogma's.

Vanaf de **Renaissance** (1300-1500) wordt de mens beschouwd als het centrum van God's schepping, als de maat der dingen. De mens als maat der dingen komen we al tegen in de klassieke oudheid (Grieken en Romeinen, 700v.c. - 300 n.c.) met haar filosofie en architectuur, de mythologische verhalen en kunst over goden die zich gedragen als mensen. De Renaissance betekent de 'wedergeboorte' van klassieke kunst en cultuur in een Christelijke wereld. Het **Humanisme** is een intellectuele beweging van de veertiende tot de zestiende eeuw, die elke vorm van kennis wil baseren op de literatuur en cultuur van de klassieke oudheid. Humanistische geleerden zoals Erasmus (1467-1536) beschouwen studie naar klassiek voorbeeld niet als vijand van het geloof maar juist als een instrument om de bijbel en de centrale rol van de mens in de schepping beter te kunnen doorgronden.

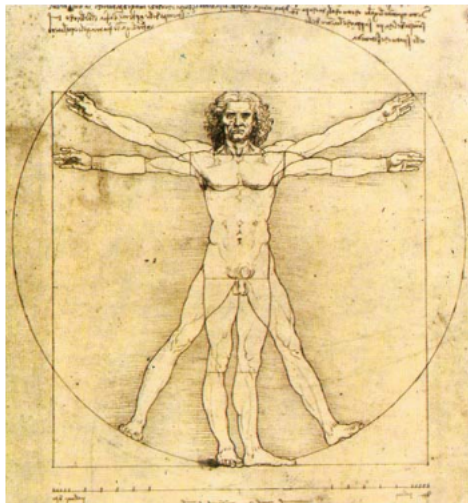
Volgens de middeleeuwen heeft de mens niets in te brengen tegen zijn voorbestemde lot. In de renaissance gelooft men juist dat de mens zijn lot kan veranderen, dat hij zich kan onderscheiden door individuele prestaties in plaats van alleen door afkomst. Het nieuwe denken past bij de stedencultuur in Italië, steden die elkaar vaak beconcurreren op het gebied van handel, kunst en politieke macht. Er kwam meer aandacht voor de mens als individu en zijn persoonlijke ontwikkeling/educatie (onder meer onder invloed van het **humanisme**). Ten gevolge hiervan groeide het zelfbewustzijn. Zo ontstond er ook meer behoefte om zich te laten portretteren. Kunstenaars portretteren voor het eerst ook zichzelf. Vorsten en bestuurders laten zich in portretten en profil (van opzij) afbeelden naar het voorbeeld van antieke munten van Alexander de grote of keizer Augustus. Daardoor zijn ze steeds overal plaatsvervangend aanwezig.

Het werk *Metamorfosen* van de Romeinse dichter/historieschrijver Ovidius - een verzameling van verhalen waarin goden en grote keizers van weleer worden beschreven - spreekt sterk tot de verbeelding van de verschillende hoven: familie De' Medici (Florence), de hertog Gonzaga (Mantua), de Sforza's (Milaan) en Lodewijk XIV (Franse hof). In de hofcultuur zien we allerlei kunst waarin mythologische figuren en personificaties gecombineerd worden met Bijbelse en eigentijdse figuren. In paleis Versailles, het hof van Lodewijk de Veertiende, verschijnt de Griekse god Apollo - god van de zon, orde en schoonheid - in sculpturen, smeedwerk en fresco's. Het zijn allegorische verwijzingen naar de koning zelf als de zon op aarde, als het licht dat de chaos en duisternis overwint. In een hofballet waarin hij zelf de hoofdrol speelt van zonnegod laat Lodewijk XIV zichzelf zien als stralend middelpunt van het universum.

2. Kunst en esthetica

21. **Schoonheid als eenheid van delen, maat, verhouding, symmetrie, orde**
22. **Klassieke theorieën over schoonheid**

Klassieke theorieën over schoonheid zijn gebaseerd op getallenleer. De getalsverhoudingen, bijvoorbeeld hoogtes-lengtes-breedtes in een gebouw, dienen zo te zijn dat er harmonie, orde, evenwicht ontstaat. Het duidelijkste voorbeeld is symmetrie. Schoonheid is een kwestie van meten waarvan de 'goddelijke' regels zijn vastgelegd in de proportie-leer. Al bij de oude Grieken zien we een 'canon' van ideale maten in de beeldhouwkunst en bouwkunst. Een voorbeeld is 'De Gulden Snede' is $(a : b = b : a + b = ca. 1 : 1,6)$. Alberti (1404-1472), Italiaans humanist, filosoof, taalkundige, kunsttheoreticus, architect, musicus en dichter neemt de inzichten over ideale proporties over van de Romeinse architectuur-theoreticus Vitruvius. Een geoefend kunstenaar kan deze verhoudingen waarnemen in de natuur en deze nabootsen door zich aan vaste regels te houden. De *Mens van Vitruvius* van Leonardo da Vinci (1452-1519) laat zien dat de proportieleer ook te herleiden is tot natuurlijke en menselijke verhoudingen (afbeelding 1). De mens kan worden gevat in volmaakte goddelijke verhoudingen, het vierkant en de cirkel.

1. Vitruviusfiguur, Leonardo da Vinci

23. **Werkelijkheid en ideaal**

Schoonheid in de kunst worstelt vanaf het begin met de tegenstelling tussen 'vorm en inhoud'. Deze tegenstelling gaat terug tot de Griekse filosofen Plato en Aristoteles die allebei streven naar kennis over het goddelijke maar dan wel op een andere manier.

Volgens Plato kan kunst ons door imitatie van de natuur nooit dichter bij het goddelijke brengen omdat de ware schoonheid alleen in de geest kan bestaan, een ideale wereld van 'ideeën'. De zichtbare tastbare werkelijkheid om ons heen is slechts een gebrekkige kopie, afspiegeling of schaduw van die ideale wereld.

Aristoteles ziet de tastbare waarneembare werkelijkheid juist wel als bron van kennis over het goddelijke. Schoonheid kan worden bereikt door de natuur te onderzoeken en volgens bepaalde regels na te bootsen.

Kunstenaars uit de 16e eeuw pretenderen meer te zijn dan een soort ambachtsman die de natuur 'kopieert'. Volgens de geniale kunstenaar Michelangelo (1475-1564) ontleent kunst haar schoonheid niet direct via de zintuigen aan de natuur maar direct aan een in de geest aanwezige visie. Daarmee sluit hij aan op de theoretische inzichten van zijn tijdgenoot Bellori. Volgens deze schilder-theoreticus moet- en kan kunst van een verhevener schoonheid zijn dan de natuur. Daarmee wordt er een verbinding gelegd tussen kunst en de ideeën van Plato.

24. **Ontwikkelingen in de muziek: prima en seconda pratica, akkoordbegrip**

De instrumentale meerstemmige muziek wordt in Italië de prima pratica genoemd (de eerste/voornaamste praktijk). De componist construeert met een wiskundige precisie zijn meerstemmige 'bouwwerken', alles volgens de strikte regels van de harmonieleer. Een fuga is een voorbeeld van zo'n wiskundig muzikaal bouwwerk, dat voldoet aan allerlei rekenkundige uitgangspunten. Net als in de beeldende kunst is ook muzikale schoonheid in de eerste plaats een zaak van berekening en toepassen van regels.

De seconda pratica (tweede praktijk) ontstaat binnen een nieuwe vorm van 'muziekdrama' die in de hofcultuur wordt uitgevonden: de opera. De seconda pratica is een manier van componeren waarbij een eenstemmige hoofdmelodie ondersteund wordt door akkoorden. De instrumenten begeleiden 'slechts' de zang. De Italiaanse hofcomponist Monteverdi is een van de eerste componisten die bewust in zijn muziek uitdrukking geeft aan de gevoelens die de tekst suggereert. Daarbij gaat het niet alleen om klankschoonheid en technische perfectie maar het effect dat de muziek opwekt bij de luisteraar. In zijn muziek onderscheidt hij duidelijk drie affecten (= gemoedsbewegingen of driften): toorn, vreugde en verdriet.

25. **Commedia dell'arte: eenheid van persoon en rol**

Aan de Italiaanse en Franse hoven zijn ook toneelspelers verbonden. Naast dit hoftoneel komt in Italië de rondreizende Commedia dell'arte tot bloei. Commedia dell'arte-acteurs hebben allemaal een vaste rol, een vast type. Was je de naïeve Colombina of de sluwe koopman Pantalone, dan zat je voor je leven vast aan die rol. De acteurs improviseren op een scenario dat globaal is vastgelegd. Improvisatie bracht met zich mee dat spelers goed op de hoogte moesten zijn van elkaars reactie. Vandaar die eenheid van persoon en rol.

26. **Retorica en affectenleer**

De Retorica is de kunst van welsprekendheid, de woordkunst van het overtuigen, en maakt al sinds de Romeinse tijd deel uit van een onderwijsprogramma. Denk maar aan advocaten en politici die dat goed moeten beheersen. Retorica is vooral intellectueel.

De affectenleer gaat juist over de gemoedstoestanden, de hartstochten van de mens zoals vreugde, verdriet en woede. Affecten zijn vooral emotioneel en belangrijk in kunsten zoals theater en muziek. Zo spelen affecten een belangrijke rol in de plots en personages van de commedia dell'arte. Retorica en affecten samen vind je vooral in tragedies, gebaseerd op klassieke mythen.

In muziek moeten affecten en beelden uit de tekst op een muzikaal 'welsprekende manier' worden verklankt: de componist dient daarom een 'musicus poeticus' te zijn (een muzikale dichter). Het is nodig dat de muziek de tekstinhoud zo nauwkeurig mogelijk volgt, vooral bij het weergeven van de affecten. Hierdoor ontstaat een muzikale retorica = de taal van het gemoed, vol met symbolen en diepzinnige metaforen; zo betekent een hoge toon 'berg' of 'hemel' en een lage toon een 'dal' of 'hel'. Droefheid wordt uitgebeeld door mineur, dissonantie, langzaam tempo en lage ligging. Vreugde wordt uitgebeeld door majeur, consonantie, snel tempo en hoge ligging. Zo zijn bijvoorbeeld in de opera Orfeus ook de instrument-keuze en bepaalde echo-effecten symbolisch bedoeld.

In de beeldende kunst kom je de aandacht voor affecten onder andere tegen in de modellenboeken van Lebrun, waarin hij aandacht besteedt aan de expressie van affecten door middel van gezichtsuitdrukkingen (bijv. verbazing, verdriet, angst, verlangen, woede, vreugde).

27. **Natuur: wetten van (goddelijke) natuur gezocht; 'schone' natuur**

In de literatuur van de zeventiende eeuw wordt de natuur vaak het tweede boek van god genoemd. In het eerste boek, de bijbel, openbaart god zich in woorden. God kan ook worden gevonden in de goddelijke orde van de kosmos en de natuur zelf door deze te herleiden tot wetmatige, volmaakte harmonische verhoudingen. Een strijdpunt dat steeds weer opduikt in de zeventiende en achttiende eeuw gaat over de kwestie of kunst haar schoonheid ontvangt van de natuur (natura artis magistra = de natuur is de leermeester van de kunst) of dat juist kunst de schoonheid van de natuur pas echt kan laten zien.

28. **Originaliteit: inventiviteit binnen bestaande kaders/grenzen**

De Italiaanse schilder en kunsttheoreticus Vasari (1511-1574) introduceert in het eerste kunstgeschiedenisboek "*Levens van de grootste Italiaanse architecten, schilders en beeldhouwers*" de term 'genie', waarbij hij Michelangelo als voorbeeld neemt. „*Schoonheid in de zin van perfectie kan alleen tot stand komen door de juiste imitatie van de natuur en klassieke voorbeelden, maar verheven schoonheid kan alleen het product zijn van natuurlijke gave, het oorspronkelijke talent van de kunstenaar.*” De in die tijd veel gebruikte begrippen imitatio (imitatie), aemulatio (verbetering) en idea/disegno (ideeën in de geest van de kunstenaar) geven de speelruimte aan van de toegestane originaliteit. De aemulatio daagt de kunstenaar uit om – met gebruikmaking van zijn eigen idee – boven zijn klassieke voorbeelden uit te stijgen.

2-29 Aandachtspunten: Plato (zie 2-23), Aristoteles, Alberti (zie 2-22 en 2-23), Vasari (zie 2-28), Bellori (zie 2-23)

3. Kunstenaar en opdrachtgever: politieke en economische macht

2-31 Ontworsteling aan 'ambacht' ; 'artes liberalis' , ook theoretische kennis. Naast vrije ondernemer toch grootse status als hofkunstenaar

In de Middeleeuwen behoren de beeldende kunsten tot de 'artes mechanicae', ambachtelijke nuttige kunsten. Schilders zijn de eersten die zich bevrijden van de verplichtingen van het gilde-lidmaatschap (gilde = middeleeuwse beroepsvereniging). Naast de opleiding in schildersateliers neemt de theorie een steeds grotere plaats in. Wie deel uit wil maken van de hofcultuur en niet door wil gaan voor handwerksman moet zich ook bekwamen in de **artes liberalis** (vrije kunsten) zoals grammatica, retorica (zie p. 4 -nummer 26), meetkunde, astronomie en muziek (harmonieleer). Een schilder moet studie maken van anatomie, perspectief, wiskunde, optica en archeologie. Zo ontstaat een academisch onderwijsplan dat tot in de 19^e eeuw model staat voor kunstonderwijs.

Het ambachtelijke gildesysteem maakt zo plaats voor een indrukwekkend kunstmecenaat / patronagesysteem waarbij kunstenaars net als geleerden in bescherming worden genomen door een hooggeplaatste mecenas (beschermheer): dat kan een vorst, rijke bankier, kardinaal of de paus zijn. Hofkunstenaars kunnen uit alle kunstdisciplines komen: schilders, componisten, muzikanten, acteurs en dansers. Hun voornaamste taak is het behagen van hun mecenas en het onderstrepen van zijn macht en status door hun kunstzinnige diensten en producten. Michelangelo is het voorbeeld van een kunstenaar die daarnaast ook een vrij onafhankelijke positie had. Dat voorrecht genoot hij door zijn status en roem als 'genie'.

2-32 Opleiding: onder Lodewijk XIV zeer gecentraliseerd in academies.

De prestigieuze bouw van paleis Versailles onder Lodewijk XIV heeft er toe bijgedragen dat het kunstonderwijs een staatsaangelegenheid wordt. De koninklijke academie voor architectuur wordt gevolgd door de koninklijke academies voor schilder- en bouwkunst, dans en muziek. Door middel van academies kan de staat (de koning zelf en zijn minister van cultuur Colbert) grote invloed uitoefenen op het onderwijs en de kunstproducten. Zo werd ook de basis gelegd voor het klassieke ballet, met voor het eerst een dansnotatie-systeem en het vastleggen van technieken waaronder de vijf basisposities en het 'en dehors', de voor klassiek ballet kenmerkende uitdraai.

2-33 Naast het hof ook kerkvorsten, patronage

Zie voor patronage ook 2-31. Vorsten, stadsbestuurders en rijke kooplieden zijn bereid om veel geld te steken in grote kunstwerken. Kunstenaars en vorsten versterken daarbij elkaars functie: de kunstenaar draagt bij aan de status van de vorst die hem op zijn beurt de status van hofkunstenaar verleent (mecenaat, patronage). De paus had in die tijd geweldige politieke en militaire invloed met een eigen leger. Ook aan het hof van Rome (tegenwoordig het Vaticaan) werkten hofgeleerden en hofkunstenaars waaronder Rafael en Michelangelo.

In de 16e eeuw ontstaat er verzet tegen de Katholieke kerk. De belangrijkste leider van dit verzet (de reformatie) is Maarten Luther. Uiteindelijk leidt dit verzet tot een breuk met de Katholieke kerk en ontstaat de Protestantse kerk.

Men komt in verzet tegen grote en geldverslindende bouwprojecten (bv. de St. Pieter), de enorme hoeveelheid kunstopdrachten voor in de kerk en de zelfverrijking door de verkoop van 'afaten' door de Katholieke kerk, waarmee zonden zouden worden kwijtgescholden.

Na 1563 besluit de Katholieke kerk de reformatie met harde hand te bestrijden: de contrareformatie. Protestantse gebieden worden heroverd en opnieuw Katholiek verklaard, vele duizenden mensen belanden in de cel of sterven.

Naast de herovering van Katholieke gebieden begint de kerk met een groots 'Kunstoffensief': er worden uitbundig versierde kerken en kloosters gebouwd met beeldhouwde monumenten en enorme schilderijen. De kijker wordt opgenomen in een groot spektakel van beweging, vorm en kleur.

2-34 Organisatie samenleving: streven van vorsten naar sterkere, centrale macht, ook economisch

De Italiaanse hofcultuur is vooral een stedencultuur. In Italië staan de hoven nog relatief midden in de stedelijke samenleving. In Rome drukken de pausen hun artistieke stempel op de stad, in Mantua de Gonzaga's, in Urbino de hertog van Montefeltro en in Milaan de familie Sforza. In Florence wordt de macht uitgeoefend door de rijke bankiersfamilie De' Medici die de stad hebben gemaakt tot wat hij nog steeds is: een kunststad bij uitstek. Bekend is vooral Lorenzo De' Medici (1449-1492) die Florence tegen de zin van de adel met harde hand bestuurt maar ook de welvaart en het culturele en politieke zelfbewustzijn bevordert.

Nog geen 100 jaar later gedraagt Cosimo de' Medici (1519-1574) zich echter als een adellijke vorst. Hij heeft koninklijke pretenties en versterkt zijn macht door zijn familie met leden van belangrijke vorstenhuizen uit het buitenland te laten trouwen.

De Franse hofcultuur gaat nog een stap verder: Lodewijk XIV zegt: "*De staat, dat ben ik!*" Hij wil het absolute en universele karakter van zijn heerschappij zichtbaar maken in architectuur. Paleis Versailles (iets ten zuiden van Parijs) is daarvan het toonbeeld en staat model voor andere vorstenhoven in Europa. Het hof zondert zich af in in een geësceneerde droomwereld buiten de stad.

2-35 Verzamelingen: vorsten verzamelen onder andere oudheden, kostbaarheden en eigentijdse kunst; een verzameling geeft hen status als homo universalis (soldaat en geleerde in een).

Het verzamelen van kostbare zaken is in de zestiende eeuw een van de liefhebberijen van de vorst, edelman en geleerde. Het verhoogt niet alleen je rijkdom maar ook je aanzien. Alles wat kostbaar is wordt verzameld, van kostbaarheden uit de klassieke oudheid tot opgezette dieren. De verzameling wordt gezien als een afspiegeling / metafoor van de hele kosmos met als middelpunt de verzamelaar zelf (de mens centraal in het wereldbeeld = humanisme). Wie door zo'n allesomvattende verzameling laat zien dat hij een man van de wereld is, wie zowel een geleerde als soldaat is, zowel kunst beoefent als wetenschap, die wordt een *homo universalis* genoemd. De verzameling wordt bewaard in studiolo's, privé vertrekken met schitterende symbolische decoraties aan de wanden. De objecten worden vaak gesorteerd volgens de vier elementen (aarde, lucht, water en vuur) met behulp van allerlei symbolische associaties, vaak geïnspireerd door de klassieke mythologie. Later in de hofcultuur worden de vorstelijke verzamelingen tentoongesteld in de meer openbare Kunst en Wunderkammer, de voorlopers van musea. Bij de verzamelingen wordt geen onderscheid gemaakt tussen kunst en wetenschappelijke- of natuurproducten. Niet alleen vorsten maar ook geleerden in heel Europa kunnen beroemd worden vanwege hun rariteitenkabinetten (rariteit = zeldzaam, bijzonder verzamelobject).

4. Kunst en vermaak

1-41 Thema's zoals liefdes der goden hebben ook een vermaaksfunctie

Het theaterpubliek is verzot op toneel- en operavoorstellingen waar iets te zien en te beleven valt; het wil vermaakt worden. De tonelen beschikken vaak over zeer ingewikkelde machines en theatereffecten om fabels en mythologie te verbeelden. Het toneel wordt bevolkt door goden, godinnen en andere mythologische figuren. Ze dalen neer uit de hemel of verheffen zich uit het water. De adel vermaakt zich met de oogverblindende taferelen en voelt zich verwant met belangrijke en heldhaftige klassieke personages.

1-42 Monodie; specifiek instrumentale muziek

Monodie = hier bedoeld als eenstemmige melodie met akkoordenbegeleiding voor bijvoorbeeld danssuites. Muziek maakte overigens deel uit van de opvoeding van de hovelingen. Muziek werd gespeeld bij ceremoniële gelegenheden en/of in de hofkapel. Muziek had aan het hof een sociale functie.

1-43 Hofdans, hofballet en danssuite (gestileerde dansen en muziek)

Dansen behoorde tot de verplichte vaardigheden van de hofhouding van de zonnekoning Lodewijk XIV. Iedereen moest danslessen volgen van speciaal door de koning aangestelde dansmeesters. Hofdansen waren elitaire gezelschapsdansen waarin volgens strikte regels werd gedanst. Bij feesten kregen de hofdansen het karakter van maskerades, een geliefd spel waarbij de gasten zich 'verstoppert' achter allegorische en mythologische figuren en personificaties zoals gratie, liefde, wijsheid enz.

Daarnaast speelt de dans een ondergeschikte rol in toneel- en opera-uitvoeringen. Dansen met zang en muziek worden intermedi genoemd en dienen als onderbreking tussen twee bedrijven: bij decorwisselingen, als afleiding en/of inleiding op het bedrijf dat volgt. Via dansmeesters en dans-instructieboeken van Italiaanse dansmeesters werd de hofdans net als andere 'modes' verspreid over de Europese hoven zoals in Frankrijk, Engeland en Spanje.

Instrumentale dansmuziek voor ensembles en orkest zijn bedoeld als vermaak aan het hof. De composities zijn weinig tot niet polyfoon en de nadruk ligt op de eenstemmige melodie (monodie). Een danssuite is een dans die bestaat uit minstens vier onderdelen. Meestal volgen in zo'n danssuite een langzame en een snelle dans elkaar op: air, gavotte, bourrée, menuet, pavane, gillarde (Franse namen voor zogenaamde barok- dans soorten in de 17e eeuw)

1-44 Villa's als lustoorden / Spelletjes en fonteinen in de tuinen

Vorstelijke buitenverblijven waren vaak grootschalig opgezet en ontworpen door de beste architecten en benadrukken op die manier de status van de vorst. De weelderige tuinen van villa's en paleizen bieden alle ruimte voor grote ontvangsten en openlucht-feesten en maken nadrukkelijk deel uit van een geometrisch ontwerp met het gebouw zelf als centrum. In de tuin vinden we lage boompjes, groene doolhoven, fonteinen en watervallen, opgesierd met beeldhouwwerken van mythologische en allegorische figuren. Zo treffen wij midden in de grote vijver in de tuin van paleis Versailles een groot fontein aan van de zonnegod Apollo in zijn triomfwagen. Lodewijk de zonnekoning was erg enthousiast over zijn tuin en genoot er van om zijn gasten rond te leiden. Hij kon de gasten imponeren met zijn (hydro)installaties en schreef zelfs een gids voor de tuinen. De fonteinen traden pas in werking als de koning in de buurt kwam en werden weer stilgelegd als hij zich omdraaide.

1-45 Theaterspektakel; opera (Lully / Molière)

Vanuit de balletkomedie (blijspel onderbroken door ballet en liederen) ontwikkelt de componist Lully de *balletopera* voor het Franse hof. Deze muziektragedie is een combinatie van recitatieven (meer voorgedragen dan gezongen zang), aria's (virtuoze solozang), ensembles (klein orkest), koren, balletten, instrumentale delen en grootse effecten met decors, toneelmachinerieën en kostuums. De gezongen delen worden afgewisseld met een divertissement, massascènes voor koor en ballet. Deze tragedies

moesten alle vroegere vormen van theater overtreffen. Lully werkt nauw samen met de Franse blijspelschrijver en toneelspeler Molière, wiens komedies aanvankelijk steeds worden verboden omdat hij teveel met de adel spot zoals in *Le Bourgeois Gentil'homme*, dat gaat over de ijdelheid van de rijke burgerman Jourdain die zo graag tot de adel wil behoren. In zijn poging om edelman te worden probeert hij zich te kleden en gedragen als een edelman en bekwaamt hij zich in dichtkunst en filosofie. Toch wordt Molière ook in Versailles de regisseur van een aantal groots opgezette vermaakstukken en krijgt zelfs zijn eigen hoftheater.

Molière is een theatermaker bij uitstek: acteur, artistiek leider en toneelschrijver. Zijn blijspelen zijn vaak vrije bewerkingen van komedies uit de klassieke oudheid, gecombineerd met kenmerken van de commedia dell'arte. (vaste types, gebruik van maskers, ruimte voor improvisatie en acrobatiek van vooral de zanni, de bedienden). Dankzij Molière heeft de komedie enorm aan status gewonnen als theatervorm.

Een andere toneelschrijver, Racine, zorgt voor een ervaring van de klassieke tragedie, die altijd bestaat uit een proloog en vijf bedrijven met een eenheid van tijd, plaats en handeling. In een tragedie of treurspel worden personages door passie en noodlot geconfronteerd met belangrijke levensvragen. De tragedie moet bij de toeschouwer een catharsis (loutering/inzicht) bewerkstelligen.

5. Kunst , wetenschap en techniek

1-51 Optica, perspectief, anatomie, landmeten, cartografie

De ontwikkeling van kunst naar een groter realisme brengt veel problemen met zich mee. Plato was van mening dat twee voorwerpen van dezelfde grootte ook even groot afgebeeld moeten worden en niet de één kleiner omdat die zich verder weg van de kijker bevindt. Hij verzet zich dus tegen perspectief. Naast de studie van anatomie is het lijn perspectief de belangrijkste methode in de teken- en schilder-kunst van de Renaissance. Lijnperspectief berust op de optische illusie dat parallel lopende lijnen (zoals een tegelvloer) vanuit het standpunt van de beschouwer in de verte samen komen in één (verdwijnpunt) aan de horizon (een denkbeeldige horizonlijn op ooghoogte). Met deze methode kun je precies meten hoeveel kleiner objecten (mensen, gebouwen, bomen enz.) worden- en hoeveel dichter ze bij elkaar komen te staan, naarmate ze zich verder weg bevinden. Alberti (zie ook eindterm 21-22 op pagina 3) heeft deze methode vastgelegd op basis van eerdere studies van de architect Brunelleschi. Met deze methode kon ook de illusie gewekt worden dat figuren in een schilderij zich in dezelfde ruimte bevonden als de kijker.

Ontdekkingsreizen stimuleren ook wiskundige geografie en de astronomische navigatiemethoden (er was nog geen gsm!).

In de oudheid kende men geen navigatieproblemen omdat met binnen de kustlijnen bleef varen. Nu men wel de oceanen ging bevaren ontstond uiteraard de behoefte aan een nauwkeurige methode van plaatsbepaling. In zijn *Geografica* had Ptolemaeus al manieren beschreven om de oppervlakte van de aarde te projecteren op het platte vlak. Het eerste werk van de Nederlandse cartograaf Mercator is een kaart van het Heilig land en een aard-globe volgens de studies van Ptolemaeus en aantekeningen van de ontdekkingsreiziger Marco Polo en Portugese en Spaanse zeevaarders. Over zijn Europakaart, een meesterwerk, deed hij zestien jaar!

1-52 Onderzoek van de werkelijkheid

Als wetenschappelijk onderzoeker heeft Leonardo da Vinci zich bezig gehouden met alle toen bekende wetenschappen. Zijn ontdekkingen en kennisvergaring houdt hij bij in dagboeken, opgesteld in linkshandig spiegelschrift. Zijn belangstelling gaat onder ander uit naar de wetten van beweging, de mechanica en de optica. Wat betreft de optica kent hij de 'camera obscura' (verre voorouder van de fotocamera) en maakt veel ontwerpen voor de meest verschillende werktuigen: watermolens, hefbomen, oorlogstuig, muziekinstrumenten, duikboten en vliegtuigen. Hij bestudeert de anatomie van de mens door het verrichten van secties op lijken en doet bepaalde uitvindingen in de schilderkunst om een groter realisme te bereiken. Al zijn bevindingen worden vastgelegd in nauwkeurige tekeningen.

1-53 Samenhang in een steeds 'mechanischer' wereld (machinerieën)

De natuurkundige ontdekkingen en experimenten van Galilei, Newton, Bacon, Constantijn Huygens en de nieuwe filosofie van Descartes leggen de basis voor een nieuw wereldbeeld. De mechanica, gevat in wiskundige definities en formules brengt een nieuw inzicht in het functioneren van de natuur en de mens. De wereld wordt opgevat als een machine, één groot raderwerk waarvan God de Maker is. Alles kan via causale verbanden (oorzaak en gevolg of actie/ reactie) teruggebracht worden tot universele wetten (= geldig voor de hele wereld/ het hele universum). Stond in de Middeleeuwen alles nog vast volgens een bepaalde goddelijke orde, nu heeft de mens de opdracht om de door God ingestelde wetten te ontdekken en achterhalen. Vanaf de 16^e eeuw ontwikkelt de techniek zich in hoog tempo. Veel boeken getuigen van het vernuft van 'ingenieurs' bij het bedenken van mechanische constructies.

2-54 Aandachtspunten: Leonardo da Vinci

6. Kunst intercultureel

1-61 Ontdekkingsreizen (zie ook 2-51)

De vele ontdekkingsreizen in de 16e en 17e eeuw leverden enorme hoeveelheden nieuwe informatie op over verre landen en volkeren. Veel exotische producten worden verhandeld of maken onderdeel uit van kostbare verzamelingen. Ontdekkingsreizen stimuleerden ook wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot de wiskundige geografie en de astronomische navigatiemethoden (er was nog geen gsm!).

1-62 Aandachtspunten: Lully 'Le Bourgeois Gentilhomme' (zie 1-45 op p.7)

Schitterend is de Turkse balletscène op muziek van Lully, waarin zijn dochter Lucille huwt met haar geliefde Cléonte, een scène geïnspireerd op de werkelijke ontvangst in Versailles van de Turkse gezant Soliman Aga.

EINDE

[\[Terug\]](#)